

MLADONICZKI RÉKA

Római kori településhálózat Savaria territóriumának Vas megyei részén

Pannonia római birtokbavétele során rövidesen következett az első *colonia*, Savaria megalapítása. A városalapításra *Claudius* császár (Kr. u. 41–54) uralkodása alatt kerülhetett sor, azonban a pontos dátum nem ismert. Valószínűleg Kr. u. 46–50-re tehető. Alapításakor a város a *Colonia Claudia Savariensium* nevet kapta, azaz a savariaiak claudiusi coloniája. A városhoz tartozó földterületre (*territorium*) a carnuntumi *legio XV Apollinaris* kiszolgált katonáit telepítették le. Ugyanis a 25 évet leszolgált veteránok nem pénzbeli „végkielégítést” kaptak, hanem azonos értékű földterületet (*missio agraria*). A *colonia* alapítását követően az őslakosság feltehetően csak mint bérlő maradhatott a veteránok részére kifarcellázott területeken. A *legio XV Apollinaris* kiszolgált katonáit a Rába és a Répce közötti sík területre telepíthették le, mezőgazdasági szempontból viszonylag jó termőterületre. A veteránparcellák nagyságát pontosan nem ismerjük. A földosztás, azaz a *limitatio* során ugyanis nemcsak azonos nagyságú, hanem hasonló értékű birtokok kialakítására is törekedtek. Nem kerültek felosztásra a mezőgazdasági művelésre alkalmatlan vagy értéktelenebb területek. A veteránok letelepedését (birtokait) jelzik az újonnan érkező telepések sírkövei (Dozmat, Ondód, Acsád, Salköveskút, Tanakajd, Gór). A feliratok alapján a territórium első lakói közül többet név szerint is ismerünk, mint *Lucius Naevius Rufus*t, aki Milánóban született, *Marcus Auerlius Romanus*t, aki Antiochiából származott és a *legio X Gemina* veteránja volt, továbbá *Sextus Uttiedius Celert* és *Publius Maecius Sabinus*t.

A városalapítást követően a római földmérők (*gromatici, agrimensores*) felmérték és felosztották a *colonia* területét, amely egy egységes derékszögű, négyzethálós rendszert alkotott. A felosztás alapegysége a *centuria* volt, amely egy kb. 709,5 x 709,5 m (azaz 2400 x 2400 római láb) oldalhosszúságú négyzet alakú területet jelölt. Savaria azon szerencsés város Pannoniában, ahol a *centuriatio*s hálózatot rekonstruálni lehet. Az utóbbi évek feltárásai alapján nemcsak a jól kiépített főútvonalakat sikerült azonosítani, hanem kisebb, gyengébb kivitelezésű mellékutak nyomvonalai is napvilágra kerültek. Az ásatási eredmények alapján térinformatikai módszerekkel sikerült a savariai *centuriatio* tájolására egy olyan elméleti modellt felállítani, amelynek segítségével sokkal egyszerűbben lehet új lelőhelyeket azonosítani pl. a célzott terepbejárással, avagy a régészeti célú légifotózással.

Savaria territóriumja viszonylag jól meghatározható. A territórium keleti fele Magyarország területére esik, a nyugati rész Ausztriához tartozik. Ma azonban a pontos keleti és nyugati határa még vitatott. Mivel nyugat felé több városi település nem volt a provinciában, így Savaria nyugati határa egyben a tartomány határa is, amely feltehetően az É–D i irányú Lafnitz (Lapincs) patak. A *coloniához* tartozó földterület keleti határa bizonytalan, valószínűleg a Rába jobb partján fekvő területekre is kiterjedhetett. De hogy meddig, ezt ma még nem tudjuk hitelt érdemlően bizonyítani. Északi és déli határa pontosan megadható, amelyet Scarbantia (ma Sopron) és Salla (ma Zalalövő) territóriumhatára jelöl ki. Észak felé a territórium a Répcéig terjedhetett, délen pedig a Rába folyó lehetett a határ.

A *colonia* és a *territorium* lakosságáról a fennmaradt feliratok alapján alkothattunk képet. A terület egykori lakói a fontosabb állami és magánesemények alkalmával kőbe vésett feliratokat készítettek. A sírkövekről nemcsak az elhunyt nevérol értesülhetünk, hanem sok esetben származásáról, foglalkozásáról, tisztéseiről, életkoráról és családtagjairól is. A fennmaradt feliratok alapján a territórium egy részén egykor Italiából származó veteránok kaptak földet, de a telepesek közt található itálikus kereskedők és felszabadított rabszolgák, akik ipari tevékenységet is végeztek. A kelta eredetű neveket tartalmazó feliratok alapján a boi őslakosság a *centuriatiót* követően a város közvetlen környékéről kiszorult; birtokosként valószínűleg csak a territórium határainál, mezőgazdasági művelésre kevésbé alkalmas területeken maradhatott meg. Erre utalnak a Répceszentgyörgyön és a ma Ausztriában található településeken (Neumarkton, Raxon, Oberkohlstättenben) előkerült feliratok. Ezeknek a feliratoknak a körzetéből nem ismerünk villát vagy más római jellegű települést, ugyanakkor a noricum-pannoniai határterületek alsó harmadában nagy számban található halomsírok. Magában a városban, Savariában, illetve annak környékén az őslakosság nem mutatható ki a feliratos emlékeanyag alapján, ami annak köszönhető, hogy az itálikus telepesekkel szemben háttérbe szorultak. Eddig mindössze egyetlen olyan feliratot ismerünk, amely alapján egy kelta nevű bennszülött is fontosabb szerepet tölthetett be, Atta Bataio fiáét, aki *negotiator*, azaz kereskedő volt.

Tóth Endre kutatásai alapján a Dunántúl és Vas megye római kori úthálózatát viszonylag jól ismerjük. A katonai és civil (közlekedési, kereskedelmi és hírközlési) forgalom céljára egyaránt alkalmas utakon a római korban is útikönyvek, térképek segítettek az utazót. Az útikönyvek közül az *Itinerarium Antonini*, az *Itinerarium Burdigalense* és az *Itinerarium Hierosolytanum*, a térképek közül pedig a *Tabula Peutingeriana* őrződött meg az utókor számára.

Az *Itinerarium Antonini*t a 3. század végén állították össze, útvonalanként csoportosítva sorolja fel az útállomások és a települések közti távolságot. Először a több tartományon keresztülvezető, távolsági utakat írja le, majd a tartományi főutakat. A kisebb mellékutakról nem tesz említést, ugyanis azok a birodalmi adminisztráció szempontjából nem voltak fontosak. Az *Itinerarium Antonini* hét középkori másol-

latban maradt fenn: a legrégebbit a 7. században a legújabbat a 12. században készítették.

A *Tabula Peutingeriana* egy hosszú térképcsík. A *Tabula* kevesebb utat tüntet fel: Pannoniában az Itáliából Carnuntumba vezető utat, az abból Poetovióban elágazó, Dráva és Száva között kelet felé vezető utat, valamint a limes táborait összekötő főutakat és az utak mentén található útállomásokat. Az utak a Rómát jelképező üllő nőalakból indulnak ki tizenkét irányba. Maga a *Tabula* korábbi császárkori források alapján készült, de II. Theodosius császár uralkodása idején, 435 körül még javítottak rajta. A *Tabula* kézírata egy 12–13. századi másolatban maradt fenn, amelyet ma a bécsi Nemzeti Könyvtárban őriznek. A tekercsről 1825-ben készült egy méretarányos másolatot, amely a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában található.

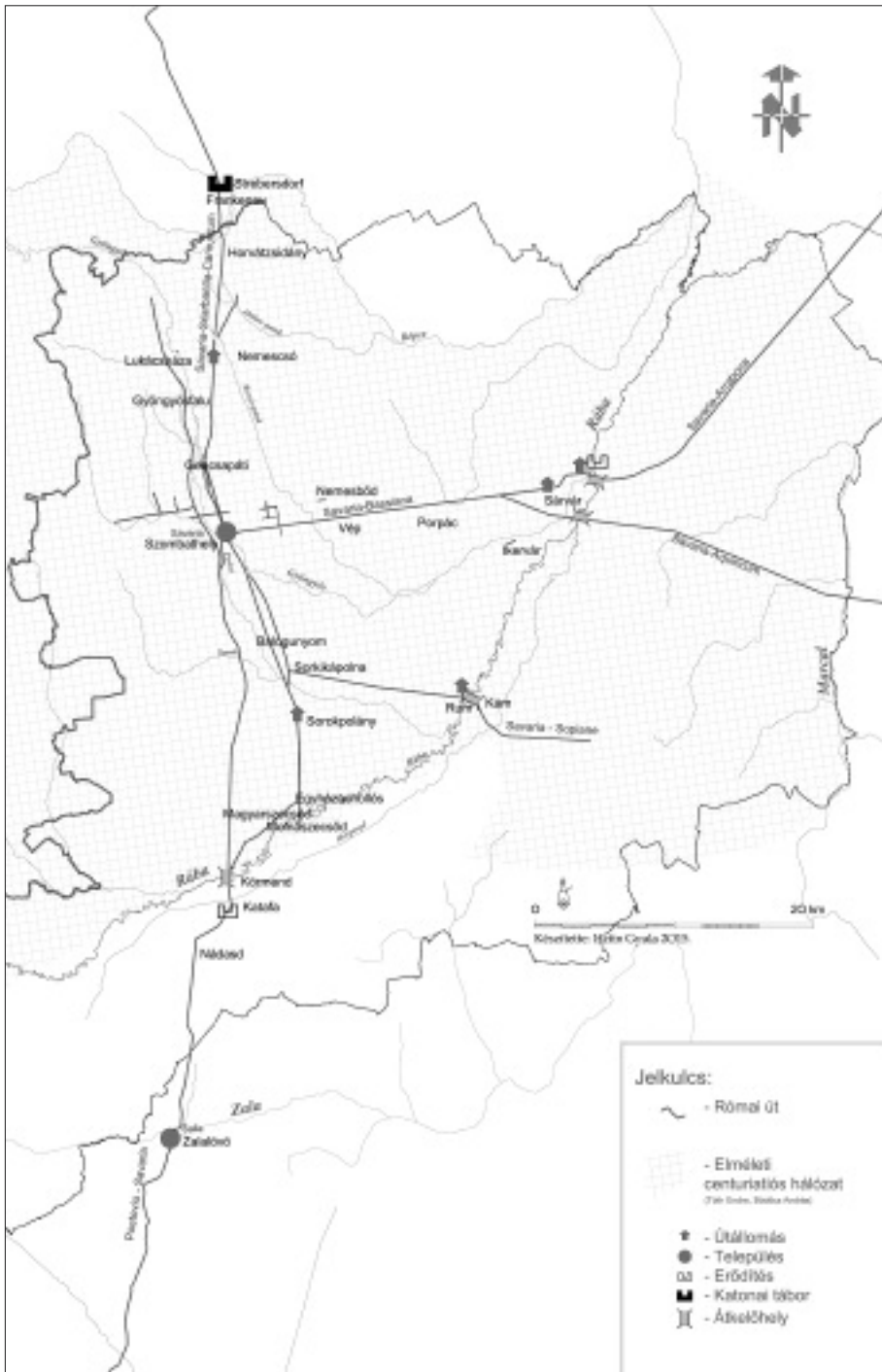
A territórium és egyben a város, Savaria fő tengelyét is az észak–déli irányú Borostyánkő út képezi, amely meghatározó szerepet játszott a terület gazdasági életében (1. ábra). Az út Aquileiától, Emonán (ma Ljubljana), Celeián (ma Celje), Poetovion (ma Ptuj), keresztül, Sallán, Savarián, Scarbantián át vezetett Carnuntumba (ma Petronell és Bad Deutsch-Altenburg települések mellett), ahol átlépve a Dunán folytatta útját észak felé egészen a Balti tengerig. A Borostyánkő út volt az első út Pannoniában – és Savaria territóriumán is természetesen –, amelyet már bizonyos szinten Tiberius császár uralkodása idején kiépítettek. Az út ekkor még a főként katonai jellegű településeket kapcsolta össze, funkcióját ezért elsődlegesen stratégiai jellegűnek tekinthetjük. Savaria territóriumára dél felől érkezett, a Rába folyón való átkeléssel. Az út a Rábát átlépve nyílegyenesen tart Magyarszeccsöd, Egyházashollós, Sorokpolány irányába, ahol a nyomvonal a mai 86. sz. főút alatt fut tovább. A *coloniát* dél felől a mai Rumi útnál éri el, annak nyugati házsora alatt fut. Az Iseum előtt a nyomvonala kiszélesedik, majd eléri a déli városkapuhoz. A városfalon belépve 16°-os szögben megtörve nyugat felé halad egyenesen tovább. A Borostyánkő útnak Savariánál létezik egy várost elkerülő szakasza, amely már jóval a település lakott része előtt leágazott a főágról, majd a Savarias „folyó” (azaz a mai Perint-patak) és a nyugati városfal között haladt tovább észak felé, érintve a Romkertben található útelágazást. A Borostyánkő út Savariát elhagyva enyhén északnyugat felé fordul, majd Gencsapátitól északra északi irányban fut Gyöngyösfalu, Lukácsháza, Nemescsó és Horvátzsidány települések mellett. 2009–2010-ben az Osztrák Régészeti Intézet munkatársai végeztek geofizikai méréseket Tóth Endre és Cserményi Vajk által már kutatott, Nemescsónál található útállomás környékén, amelyek alapján az útállomástól délre 70 m-re a Borostyánkő út kettéágazott és a két nyomvonal több száz méteren át egymás mellett párhuzamosan haladt. Horvátzsidány után az út egyenest a Répce folyónak tartott, ahol átlépve a határt Franke-naun át Strebersdorf mellett vezetett Scarbantia felé. Terepbejárásokkal sikerült lokalizálni a Borostyánkő útnak a Gyöngyös paraktól nyugatra futó másik ágát, amely a Gyöngyös-völgyében található villákat és településeket kötötte össze (Szombathely, Gencsapáti, Perenye, Lukácsháza, Kőszegdorozsló, Kőszegfalva).

A római korban a közlekedési táblák funkcióját az utak mentén állított mérföldkövek látták el. A római mérföldkövek egy négyszögletes talapzaton álló henger alakú, felső részén vésett felirattal ellátott kövek, amelyek a települések egymástól való távolságáról tájékoztatták az utazót. Egy ilyen mérföldkő került elő Szombathely belvárosában, amely valószínűleg a Borostyánkő út mentén állhatott. Ez a mérföldkő azért különleges, mert nem Savariának a szomszédos városoktól mért távolságát mutatta, hanem a Rómától mért távolság, azaz 675 mérföld = 1000,01 km szerepel rajta.

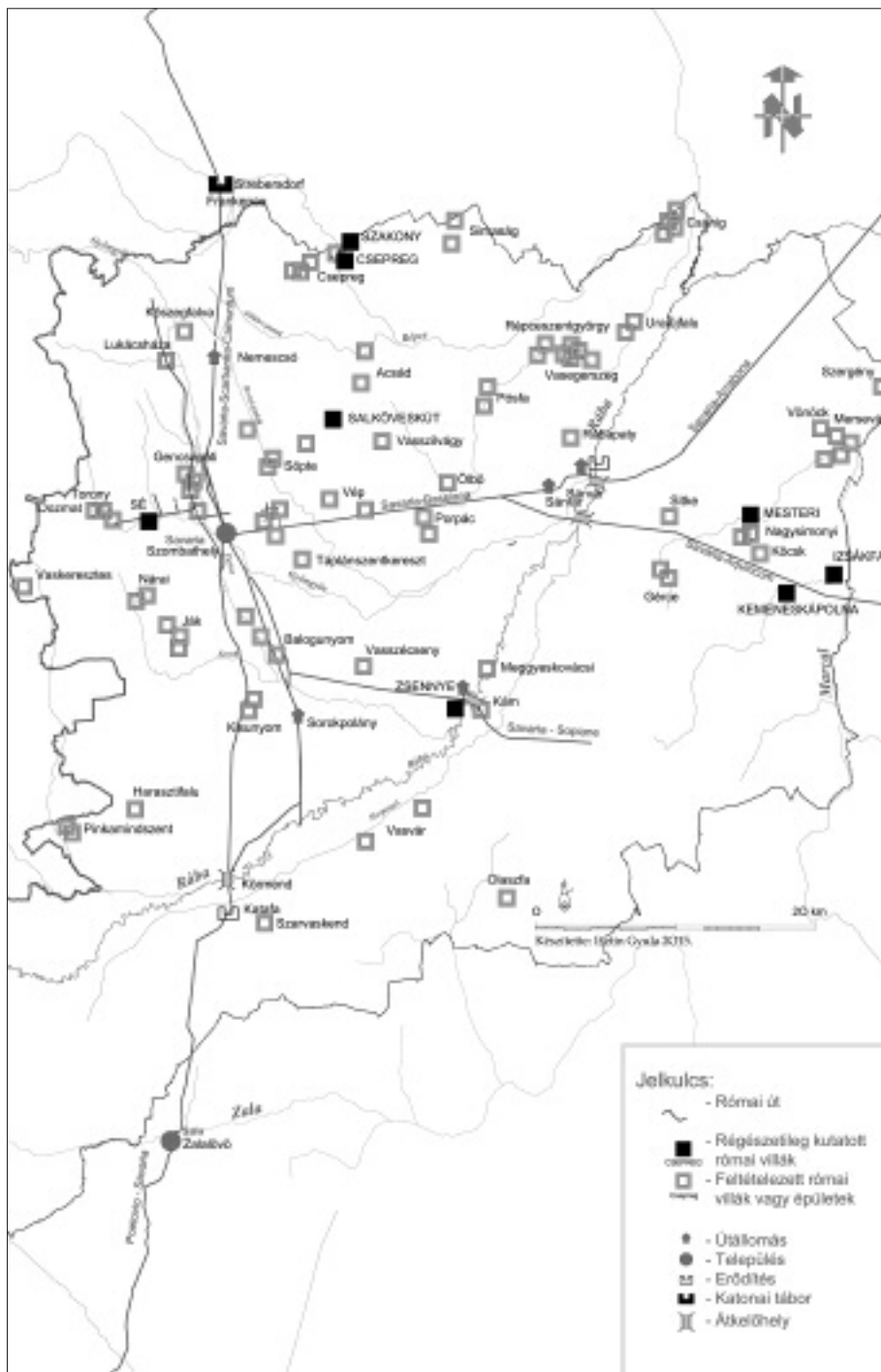
A *coloniából* kelet felé kivezető út a város keleti kapujától indulva egyenesen vezetett a Szent Márton-templom déli oldalának irányába. A mai városból kiérve a római út végig szántóföldeken halad, így vonalát szétszántott, de így is jól látható kavicscsík jelzi. A római út Sárvár térségéig nyílegyenesen fut, majd nyomvonala többször megtörik. A Rábát Sárvár–Végh malomtól északra éri el, ahol egy útálló-más található, majd Bassianán, Mursellán (ma Mórighida-Kisárpás) keresztül ér el Brigetióba (ma Szöny). A Savaria–Aquincum (ma Óbuda) út nyomvonala Sárvár térségéig megegyezik a Savaria–Brigetio út vonalával. Az elágazás Sárvár előtt található, valószínűleg ott, ahol a Savaria–Arrabona (ma Győr) út keresztezi a mai Vát–Sárvár 88 sz. főutat. Az északi ág, Sárvártól északra a Végh malom irányába tart, még a déli ág egy ideig a 88. sz. főút alatt halad Sárváron át, majd az északi átkelőtől 3,5 km-re délre lépi át a Rába folyót. A hidat mederbe levert facölöpök tartották, amelynek közeit bazaltkövekkel erősítették meg. A híd két pillére ma is megvan a mederben.

Savaria territóriumán futó harmadik főútvonal a Savaria–Sopianae (ma Pécs) út. Az útvonal Savariából kiinduló szakasza megegyezik a Borostyánkő út vonalával, arról Savariától délre, 12–13 km-re, a Sorok-pataktól északra lehetett letérni a Sopianaeba vezető útra. Ettől a ponttól K-DK-i irányban, egyenest a Rábához vezetett az út, majd a Rumnál található útálló-más érintésével Kám felé, DK-i irányba kanyarodott.

Savaria territóriumán található kisebb utak nyomvonala már nem ennyire egyértelmű, mivel ezek azonosításához sem a *Tabula Peutingeriana*, sem az *Itinerarium Antonini* nem nyújt segítséget. Ezek a kisebb helyi utak a domborzati és vízrajzi viszonyokat kihasználva a villákat és *vicus*okat kötötték össze és sok esetben illeszkednek a *centuriatio*s hálózathoz. Nyomvonalaik jobbra csak feltárások során ismerhetők meg pontosan illetve néhány útnál megfigyelhető, hogy később a középkorban is használják. Ilyen mellékutakat tárt fel Ilon Gábor és Farkas Csilla a Szombathely és Zanat közötti területen. Az ásások során két K–Ny irányú út és rájuk merőleges két É–D irányú út szakaszát sikerült megismerni. Az ilyen *via rustica* feltárás nélküli azonosítása igen nehéz, ugyanis az úttest nem rendelkezett szilárd (habarcsos kavics) burkolattal, csak egy sima földúttesttel és két oldalán árokkal. A K–Ny irányú utak párhuzamosan futottak a Savaria–Bassiana–Arrabona illetve Aquincum úttal, a délebbi mellékút attól pontosan egy római mérföldre (1478 méterre) északra haladt. Az útkereszteződéstől északról érkező út pedig a

1. ábra: Római utak és útállomások Savaria territóriumának Vas megyei részén
(A szerző tervei alapján készítette: Isztin Gyula)

2. ábra: Római villagazdaságok és épületek Savaria területének Vas megyei részén
(A szerző tervei alapján készítette: Isztin Gyula)

Borostyánkő úttól keletre fekvő villákat kötötte be a Savaria – Bassiana útra. Ezzel a főúttal párhuzamos K–Ny-i mellékutat tárt fel Dobozi Ágnes Vép határában és Ilon Gábor Nemesbődnél. A mellékutak környékéről több villát és olykor temetőjüket (pl. Zanat, Nemesbőd) is ismerjük, amelyeket e mellékutak kötöttek össze a Bassianába tartó főútvonallal. Ugyancsak mellékutak rendszerét sikerült megfigyelnie Ilon Gábornak Szombathely északnyugati részén, Olad városrészen a Szélkerék lakóparkban és Torony határában, az Arany-patak teraszára tervezett lakópark területén. K–Ny irányú mellékút került elő a lukácsházi árvízcsúcs csökkentő tározó területén Horváth Ciprián feltárásán, amely a Borostyánkő út Gyöngyös-völgyi szakaszába csatlakozik.

A római kori utazók az utazás viszonyosságait meghatározott távolságokban (15–25 km) épített út menti állomásokon (*stationes*) pihenhették ki. Miért éppen ilyen távolságokban építettek a rómaiak útállomásokat? Azért, mert nagyjából ilyen távolságokra tudott eljutni egy árukkal megrakott ökrös szekér, amely napi 8–10 római mérföldet, azaz 12–14 km-t tudott megtenni. Gyalogosan nagyjából 20–25 mérföldet, azaz 30–37 km-t lehetett egy nap alatt legyalogolni. Manapság is változatos kifejezésekkel különböztetjük meg az eltérő osztályú szállodákat, éttermeket, kocsmákat, falatozókat, büféket, így az antik források alapján ezeknek az útállomásoknak is felszereltségükből kifolyólag különböző típusai léteztek. A *taberna* egy egyszerű fából készült bódét jelentett istállókkal. Igényesebb épületet jelölt a rangosabb utazók számára a *praetorium*; a *hospitium* pedig egyértelműen szálláshelyet is biztosított. Még a kevésbé tehetősebb, szegényebb utazók, a kocsisok, hajcsárok pihenő- és szálláshelye a *stabulum* volt, addig a *deversorium* egy közép és felső kategóriájú út menti fogadót jelölt a civil utazók számára. A 4. században új kifejezések jelennek meg az út menti állomásokra: a *mansio* és a *mutatio*. A *mansio* egy olyan épületegyüttes volt, amely szállást is kínált az utazóknak és rendelkezett fogadó résszel, ahol meleg ételt és italt vehetett magához a fáradt utazó, továbbá rendelkezett raktárépületekkel és istállókkal az utazáshoz használt háta- és igásállatok elhelyezésére. A *mutatio* egy alacsonyabb rendű állomást jelölt, amely főként arra szolgált, hogy az utazók lovat váltsanak, és némi ételt-italt vegyenek maguknak a rövid pihenő alatt. Ezeket az útállomásokat lóváltásként térítésmentesen csak a császári postaszolgálat tagjai használhatták. Kivételt képezett egy-egy igen magas rangú római előkelőség, aki évi egy-két alkalommal, császári engedéllyel, magán célra igénybe vehette a lóváltás lehetőségét. A Savaria territóriumán található út menti állomásokat Cserményi Vajk és Tóth Endre kutatásainak köszönhetően viszonylag jól ismerjük, különösképp igaz ez a Borostyánkő út mentén. Ugyanis, a Borostyánkő út nyomvonalának felderítése céljából számos terepbejárást, az utóbbi években pedig geofizikai felméréseket is folytattak. A Borostyánkő út mentén útállomásokat Savariától 12,6 km-re (azaz 8,5 római mérföldre) délre Sorokpolánynál, északra pedig Nemescsónál ismerünk. Az útállomások nemcsak azonos távolságban épültek Savariától, hanem méretük és alaprajzuk is szinte megegyezik. Alaprajzuk szimmetrikus, a bejárat mindkét oldalán két-két kisebb, nagyjából négyzet alakú

helyiség található. Az útállomások legnagyobb egységét egy központi udvar képezte, amelynek közepén négy faoszlop alapozását lehetett megfigyelni, így ez az egység részben fedett lehetett. Az ásatások során a leletanyag túlnyomó többségét a sziürke házikerámia, az egyszerű konyhai áru (tálak, tányérok, poharak, korsók, fazekak) teszi ki, amely tükrözi az állomások egyik fő rendeltetését: az utazók meleg étellel való ellátását. A feltárások csak kevés díszkerámiát hoztak felszínre, és a fémanyag (érmek, fibulák, tükrök és egyéb fém használati cikkek) is elég szegényes. A leletanyag alapján a Savariához közeli két útállomást valószínűleg a 2. század közepén emelhették, viszont 260/270 táján felhagyhatták. Feltehetően a *colonia magistratusa*, amelynek feladata lehetett az útállomások fenntartása, anyagi erőforrások hiányában nem tudta biztosítani üzemeltetésüket. Útállomásokat ismerünk még Savariából kelet felé vezető Savaria–Arrabona út szakaszán Sárvár térségében. Az egyik útállomás a Végh malom lelőhelyen a Rába nyugati oldalán található, ahol a Gyöngyös patak a Rábába torkollik. Az útállomást Gabler Dénes tárta fel, a régészeti kutatások több éven keresztül folytak. Az útállomás egy stratégiaileg fontos átkelőhelynél épült egy korábbi falusi jellegű település épületei felett, az 1. század végén – 2. század elején. Még a Végh malomnál létesített útállomás esetében a hely stratégiai fontossága játszott szerepet az útállomás építésénél, addig a nemescsói és a sorokpolányi útállomás esetében pedig inkább az egymástól egyenlő távolságban kialakított, tervezett pihenőhely kialakítása. Közös azonban az útállomások felhagyási ideje: ugyanis a Sárvár Végh malomnál feltárt útállomás is 260/270 táján pusztul el végleg. Ez az útállomás is kő alapokkal és vályog felmenő fallal rendelkezett és itt is megtalálható a négy kőpilléres udvar, ugyanúgy, mint a többi útállomásnál. Így pl. Kiss Péter által ugyancsak Sárvár határában, a 88. sz. főút elkerülő szakaszán feltárt *praetorium*nál. Útállomás épülete került elő Rum községtől északra lévő rábai átkelőhelynél a Savaria–Valcum (ma Fenékpuszt) (Savaria–Sopianae) út mentén. Ez az épület alaprajzilag különbözik a fent leírt állomásoktól: mindössze 12 x 15 m alapterületű, középfolyosós, többhelyiséges épület. Ez az állomás a rábai átkelőhely őrzésének feladatát láthatta el, ugyanúgy, mint a Katafánál (*Ad Arrabonem*) emelt őrállomás, amely a Borostyánkő út forgalmát ellenőrizte a Rábán való átkelésnél, mielőtt dél felől Savaria territóriumára érkezett. Az utóbbi feltárások szintén Cserményi Vajk és Tóth Endre nevéhez köthetők.

Az előkelőbb római lakosság a városokon kívül villákban, a kevésbé tehetősebb, egyszerűbb emberek pedig kisebb-nagyobb falusi jellegű településeken (*vici*) éltek. A vidéki életről, a villagazdaságok szerepéről, a földművelés és az állattenyésztés módjáról számos ókori író művéből értesülhetünk. Ezek közül a legfontosabbak *Marcus Portius Cato: A földművelésről (De Agri Cultura)*, *Lucius Iunius Moderatus Columella: A mezőgazdaságról (Rei rusticae libri XII)* és *Marcus Terentius Varro: A mezőgazdaságról három könyvben (Rerum rusticarum libri tres)* írt tanulmányai. A római kori villa a jelenkori jelentésétől eltérően, nem építészeti kategória, hanem gazdasági szempontból megjelölt épületegyüttes. Sosem egyetlen épületből áll, hanem magába foglalja egy mezőgazdasági egység üzemeltetéséhez szükséges gaz-

dasági és lakóépületek együttesét: a különböző gazdasági egységek épületeit, a birtokon dolgozók lakóházait és a tulajdonos városi kényelemmel ellátott rezidenciáját. Ennek megfelelően a villagazdaságon belül megkülönböztetünk egy gazdasági részt – amelyhez hozzá tartoznak a dolgozók szálláshelyei – (*villa rustica*) és a tulajdonos olykor kiemelt luxussal rendelkező (padlófűtéssel és fürdővel felszerelt, mozaikpadlóval és falfestményekkel díszített) lakóházát (*villa urbana*). *Columella* a két kategórián kívül még megnevez egy harmadikat is: a termények raktározására szolgáló részeket (*villa fructuaria*). Az antik szerzőktől azt is megtudjuk, hogy eredetileg a gazdasági funkciót tartották fontosabbnak, a *villa urbanát* pedig mindenki saját anyagi lehetőségeinek mérten építette fel. A villákhoz szorosan hozzá tartozott a földbirtok, azaz a *fundus*. Méghozzá olyan mértékben, hogy *fundus*nak akkor neveztek egy földterületet, ha azon villa állt. Ilyen birtoktesteket kaptak azok a leszerelt katonák, akiket Savaria territóriumára telepítettek le, a *colonia* alapítást követően. A villák sűrűsége eltérő, amelyet nagyban befolyásol azok földrajzi helyzete (városokhoz, főbb utakhoz való közelsége), a felparcellázott földterület minősége, ezáltal nagysága, és természetesen a tudományos kutatottság foka. Savaria territóriumának Vas megyei részén közel 80 villát vagy épületet feltételezünk.

Az 1960-as évekig csak néhány villagazdaságról tudtunk. A villák számának ugrásszerű növekedése elsősorban a '70-80-as években kezdődött talajjavítási munkálatokkal, valamint a mélyszántással függ össze, amelyből kifolyólag számos terepbejárást végeztek a Savaria Múzeum munkatársai. Ezzel párhuzamosan nem kevés villa azonosítása kapcsolódik a római utak felderítéséhez. A villa illetve más jellegű települések megkülönböztetése ásátások híján nem könnyű feladat. Ugyanakkor a korai, 1. századi, valószínűleg fából épült villák sokszor még a feltárások során is nehezen figyelhetők meg. Savaria territóriumán a villagazdaságok döntő többsége terepbejárások által lett azonosítva a felszínen talált nagy mennyiségű csatári kő, tegula töredékek illetve falfestmény, mozaik, kerámia és fémleletek alapján. Teljes felületű feltárás eddig egy villában sem történt. Leletmentő ásatásból ismerjük a zsenneyi, a csepreg-szentkirályi, a szakonyi, az izsákfai és a salköveskúti villagazdaságot. Egy középkori temető illetve egy késő neolitikus feltárásakor kerültek elő római villák alapfalai Mesteriben illetve Sében (2. ábra).

Ezek között kiemelkedő luxussal, reprezentatív belső dekorációval eddig csak a Buócz Terézia által feltárt zsenneyi épület rendelkezik, amely a Savariából Sopianae-ba tartó útvonal mentén épült. A villának csak egy kis részletét lehetett kutatóárkokkal feltárni. Az egyik helyiségben 20 négyzetméter alapterületű mozaikpadló-részlet került elő, a másikban pedig rombusz alakú padlótegőlából épített padozat. A villa közelében előkerült néhány sír is, ugyanis a római villák lakói a gazdaság területén temették el halottaikat, így minden családnak külön temetője volt, amelyeket századokon keresztül használtak.

A csepreg-szentkirályi villagazdaság egyik épületének részlete leletmentés közben került elő. A falakból a villa alaprajzát nem lehet meghatározni, az azonban biztos, hogy a villa több periódusú és a 2. és az 5. század között volt használatban.

Több villát is ismerünk a Ság hegy környékéről. Ezek létalapját a korszakban már bizonyosan művelt Ság hegyi szőlők jelentették. Ezek közül háromban folyt némi kutatás. Mesteri–Intaháza lelőhelyen a római villa épülete felett a középkorban temető létesült. A villából mindössze néhány helyiséget – ezek között padlófűtéses is van – sikerült feltárni, ugyanis a középkori temetőn kívül a villa területén ma is használatban lévő temető van. A Kemeneskápolna határában folytatott terepbejárás során a szokásos leletek mellett falfestmény töredékek és mozaikkockák is kerültek elő a villa területéről. A lelőhelyen hét vakolat- és épülettörmelékes, tegulás folt különíthető el, amelyek az egykori épületek helyeit sejtetik. Az Izsákfától K-re található villában Buócz Terézia végzett kisebb ásatást. A villa falai rossz állapotúak voltak, sok helyen már csak a kiszedett fal maradványai kerültek elő. Többé-kevésbé feltárták a szakony–békástói villát, amelynek előzménye a 2. század közepéig nyúlik vissza. A villa azonban 4. századi, azon belül is inkább a század második felére keltezhető. A salköveskúti villagazdaság épületét az erózió és a földművelés jelentősen megrongálta és az épület egykori járószintjei szinte maradéktalanul megsemmisültek. A leletmentés során egy kisméretű padlófűtéses fürdőhelyiséget tárt fel Sosztarits Ottó. A villa udvarát egykor cölöpökből álló kerítés kerítette. Valószínűleg római villák gazdasági részei (alapárkok, gabonataroló építmények, gazdasági épületek, cölöplyukak, kemence, kutak) kerültek elő Sosztarits Ottó illetve Farkas Csilla ásatásán, Szombathelytől keletre. Savaria territóriumán található többi villagazdaságot terepbejárások alapján feltételezzük. Így azok pontosabb meghatározása (pl. nagysága, épületei, működési időszaka) nem lehetséges.

Hasonló a helyzet a különböző típusú kisebb-nagyobb falusi jellegű telepekkel, amelyeket még kevésbé ismerünk, mert lokalizálásuk jobbra csak felszíni nyomok alapján történt. A terepbejárások során száznál is több olyan felszíni telepnyomot sikerült megfigyelni, amelynek helyét római leletek jelzik a szántóföldeken, azonban ezek egyikén sem történt még kisebb felületű régészeti kutatás sem. A korai falusi telepek jellemző háztípusa az enyhén földbemélyített, négyszögletes alaprajzú, lekerekített sarkú gödörlakás, amelynek tetőzetét két, a gödörlakás hosszabbik tengelyébe állított ágasfákra szerelt szelemengerenda tartotta. Belső osztófaluk ritkán van, ahogy tűzhely sem mindig található bennük. A Római Birodalom nyugati provinciáiban a gödörházakat inkább a földfelszíni lakóépületek mellék- és gazdasági épületeként interpretálják, a keleti provinciákban egyértelmű, hogy a gödörlakások jelentős hányada lakófunkcióval is rendelkezik. Nagyobb kiterjedésű falusi jellegű telepeket tártak fel Győr-Moson-Sopron megyében Ménfőcsanakon és Aquincum territóriumán (Érd, Budaörs, Páty). Ilyen gödörházat ismerünk az utóbbi évek feltárásaiból Vas megyéből Pósfáról és Sárvárról. Egy kora római telep kisebb részletét tártak fel Szombathely–Olad városrésztől északra, ahol egy könnyűszerkezetes lakóház, és hozzá tartozó műhely és gödrök kerültek elő. A leletanyagban a helyi készítésű kerámiák mellett szép számban képviseltetik magukat az import tárgyak, mint a *terra sigillaták*, az észak-italiai vékonyfalú poharak és még egy bordás falú üvegtál (*Rippenschale*) töredéke is előkerült a feltárás során. Szombathelyen a

Minerva lakópark területén végzett ásatások során pedig egy késő római oszlopszerkezetes-alapárkos ház került elő. Kora római birtokot tártak fel Nemesböd határában az M86-os főút megelőző feltárásán, ahol villagazdasághoz vagy telephez (vagy tanyához) tartozó cölöpszerkezetes tárolókat azonosítottak. De jelentősebb településekkel kell számolni Balogunyom, Kisunyom, Nemesböd és Vép környékén. A 2. század végétől a telepeken is teret hódít a római életforma, megfigyelhető a kő vagy kőalapozású házak megjelenése. Sajnos Savaria territóriumának Vas megyei részéről nem ismerünk ilyet, amely elsősorban a kutatás hiányával magyarázható. Ugyanis előfordulhat, hogy a terepbejárások során a felszínen található csatári kő törmelékek alapján villagazdaságként interpretált épület valójában egy *vicushoz* tartozik. Ezek pontosítása a jövőbeni kutatásának feladata. A nem villa jellegű falusi települések ugyan mindenhol megtalálhatók, még Savaria közvetlen környékén is, mégis gyakrabban figyelhetők meg a territórium peremvidékén, ott ahol a villák száma kevesebb (Horvátzsidány, Pinkafeld, Dobersdorf, Lutzmannsburg, Wörterberg, Mitterpullendorf, Neckenmarkt). Talán nem véletlen, hogy a késő kelta kerámia római leletekkel való együttes előfordulása szinte ugyanezekben a területeken figyelhető meg (Unterwart, Wörterberg). Feltételezhető, hogy a római foglalás előtti birtokviszonyok, a bennszülött faluközösségek inkább itt maradhattak fenn egy ideig a római korban is. A Pinkától nyugatra villa eddig nem került elő, ugyanakkor egyedül Pinkafeld határából 150 halomsírt ismerünk, ezen a villák szempontjából fehér foltnak tekinthető területen. Ezek a halomsírok valószínűleg a bennszülöttek előkelő rétegével hozhatók kapcsolatba. Ugyanakkor azokon a területeken, ahol a villák gyakoriak, alig található halomsír.

Britanniai párhuzamok alapján korai, fából készült villát nem ismerünk Vas megye területéről, amely betudható a teljes felületű feltárások hiányának, a szárazabb környezeti adottságoknak illetve annak, hogy a jó földrajzi adottsággal rendelkező villákat – a *colonia* közelében és a Borostyánkő út mentén – gyorsan átépíthették. Savaria territóriumáról számos 1. századi sírfeliratot ismerünk, amelyek viszont korai villákat sejtetnek. A nem csupán felszíni nyomokból ismert (régészetileg kutattott) villagazdaságok az ásatáson előkerült leletanyag alapján a 2–3. században éltek virágkorukat, de a villák nagy részében megtalálható a 4. századi fennállásra utaló késő római leletanyag is. Nem úgy, mint az útállomásoknál, amelyeket kivétel nélkül 260/270 táján felhagytak. Kimondottan 4. századi villagazdaság került elő Szakonyban, amely méretéből kifolyólag egy középirtok lehetett. Miatán egyetlen villában sem volt nagy felületű feltárás, így a villák közül csak a szakonyi épület használati idejét lehet pontosan meghatározni. Azonban a rendelkezésre álló adatok alapján, arra a kérdésre, hogy hogyan változtak a *centuriatio* során kialakult birtokviszonyok a századok során és megfigyelhető-e birtokkoncentráció a késő római időkben, nem lehet pontos választ adni. Noha, annyi bizonyos, hogy Pornóapáiban előkerült egy sírfelirat, amely szerint a 4. században Savaria territóriumán jelentős császári birtok (*saltus*) is létezhetett.

A TÉMA VÁLOGATOTT IRODALMA

- BÍRÓ Szilvia (2005): Római villához tartozó temető Szombathely-Zanat határából. *Savaria*, 29: 53–72.
- BÖDŐCS András (2014): Földmérők Savariában. Javaslat a savariai *centuriatio* újabb elméleti modelljére. In: Balázs Péter (Szerk.): *Firkák* III. Fialat Római Koros Kutatók III. konferenciakötete. Szombathely, 361–372.
- BUDAI BALOGH, Tibor (2009): Pannonische Grubenhäuser. Abriss der römzeitlichen Geschichte der eingetiften Wohnhäuser. In: Bíró Szilvia (Szerk.): *Ex officina... Studia in honorem Dénes Gabler*. Győr, 77–110.
- BUÓCZ Terézia (2006): Római kori villa Zsennyén. *Savaria*, 30: 47–92.
- CSAPLÁROS, Andrea – MLADONICZKI, Réka – SOSZTARITS, Ottó (2010): Ein topographischer Überblick der Bernsteinstraße zwischen Salla und Scabantia. *Ikarus*, 6: 111–131.
- CSERMÉNYI, Vajk – TÓTH, Endre (1979–80): Eine römische Straßenstation und die Straßenstrecke zwischen Salla und Arrabona. *Savaria*, 13-14: 171–203.
- GABLER, Dénes (1971): Römerzeitliche Villa in Szakony–Békástó. *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* (Budapest) 2: 57–86.
- GABLER, Dénes (1991): Römische Straßenstation in der Gemarkung von Sárvár. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 39–84.
- GABLER, Dénes (1994): Die ländliche Besiedlung Oberpannoniens. In: Bender, Helmut – Wolff, Hartmut (Hrsg.): *Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in der Rhein – Donau Provinzen des römischen Reiches. Passauer Universitätschriften zur Archäologie*, 2: 377–419.
- GROH, Stefan – SEDLMAYER, Helga – ZALKA, Csenge Virág (2013): *Die Straßenstationen von Nemescső und Sorokpolány an der Bernsteinstraße (Pannonien, Ungarn)*. Wien.
- ILON Gábor (2000): Egy valódi „via rustica” Savaria területén. *Savaria*, 25/3: 69–82.
- ILON Gábor (2006): A velemi Szent Vid környékének településtörténeti rekonstrukciója a régészeti leletek tükrében. *Savaria*, 30: 107–143.
- ILON, Gábor (Dir.) (2015): *The Early and Late Roman Rural Cemetery at Nemesbőd (Vas County, Hungary)*. Oxford.
- KISS, Péter – SOSZTARITS, Ottó (1996): Ein besonderer Meilenstein aus Savaria. *Savaria*, 23/3: 101–113.
- MÁTYÁS Szilvia (2006): Egy kora római település Savaria területéről. *Savaria*, 30: 159–197.
- MÓCSY András (1965): Savaria utcarendszerének rekonstrukciója. *Archaeológiai Értesítő*, 92: 32–35.
- NÉGYESI Lajos (1997): A Borostyánkő út kettős vonalvezetése. *Lapok Szombathely történetéből*. 51. szám, Panniculus Ser. C. No. 69.
- SIMON Bence (2014): Nemesbőd–Irtásdűlő: Egy kora római birtok Savaria területén? In: Balázs Péter (Szerk.): *Firkák* III. Fialat Római Koros Kutatók III. konferenciakötete. Szombathely, 327–342.
- SZABÓ Miklós – BORHY László (2015): *Magyarország története az ókorban: Kelták és rómaiak*. Budapest.
- TÓTH Endre (1977): A Savaria–Bassiana útszakasz. *Archaeológiai Értesítő*, 104: 65–75.
- TÓTH Endre: Savaria az ókorban (1998). In: Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágórhidi Czigány Balázs: *Savaria – Szombathely története a város alapításától 1526-ig*. Szombathely, 8–67.
- TÓTH Endre (2006): *Itineraria Pannonica. Római utak a Dunántúlon*. Budapest.
- TÓTH Endre (2011): Lapidarium Savariense. Savaria római feliratos köemlékei. *Savaria* 34/2.